

Role małżeńskie w procesie rozwoju dorosłych

HANNA LIBERSKA
MIROŚLAWA MATUSZEWSKA

Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną
Instytut Psychologii UAM
Poznań

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę pokazania, że indywidualny rozwój kobiety i mężczyzny w cyklu życia kształtuje się w wielu różnych systemach, nie tylko w systemie rodzinnym czy małżeńskim.

Związek między systemem małżeńskim a rozwojem indywidualnym jednostki ujęto jako relację wzajemną. Uważamy, że zmiany rozwojowe w systemie małżeńskim mają charakter cyrkularny: mężczyzna-mąż i kobieta-żona zmieniają się pod wpływem swego partnera/partnerki, a małżeństwo traktowane jako całościowy system ulega transformacjom pod wpływem zmian rozwojowych kobiety i mężczyzny.

Przyjęto też, że system rodzinny wywiera wpływ na rozwój indywidualny kobiety i mężczyzny, a zmiany rozwojowe małżonków, wszystkich członków rodziny i ich aktywność oddziałują zwrotnie na funkcjonowanie tego systemu.

Jednak uwarunkowania ścieżek indywidualnego rozwoju małżonków są bardziej złożone, gdyż uczestniczą oni także w innych systemach (nie tylko małżeńskim i rodzinnym) i tym samym pozostają w relacjach z innymi ludźmi.

W artykule prezentujemy możliwość interpretacji psychologicznej rozwoju indywidualnego w małżeństwie przez odwołanie się do procesów strukturalizacji i restrukturalizacji doświadczenia w ramach koncepcji zaproponowanej przez M. Tyszkową.

Słowa kluczowe: role małżeńskie, rozwój w okresie dorosłości

WPROWADZENIE

Podjęcie ról małżeńskich jest w znacznej mierze wymogiem społecznym wobec osoby uznanej za dorosłą. Ma istotne znaczenie zarówno dla rozwoju indywidualnego, jak i dla szeroko pojętego rozwoju społeczeństwa, i to pomimo obserwowanego wzrostu popularności i częstości różnego typu związków nieformalnych, życia w pojedynkę lub niewiązania się ze stałym partnerem (por. Janicka, 2005). W niektórych koncepcjach psychologicznych (Havighurst, 1981; Erikson, 1968; Levinson, 1978) jest to ważne zadanie rozwojowe przypisane wczesnej dorosłości.

Zawarcie małżeństwa jest wydarzeniem przełomowym w życiu człowieka, którego istotą jest podjęcie i realizacja wielu ról i funkcji związanych nie tylko z tym obszarem aktywności życiowej (Liberska, Matuszewska, 2001).

Psychologowie traktują małżeństwo jako jedność dwóch indywidualności. Jedność ta wyraża się na płaszczyźnie uczuć, celów i działań. Trafną ilustracją takiego rozumienia małżeństwa jest definicja zaproponowana przez Ziemiaką (1975). W jej świetle małżeństwo stanowi nową jakość, nową rzeczywistość międzyludzką wyznaczającą warunki dalszego rozwoju nie tylko jednostek je tworzących, ale też samego związku.

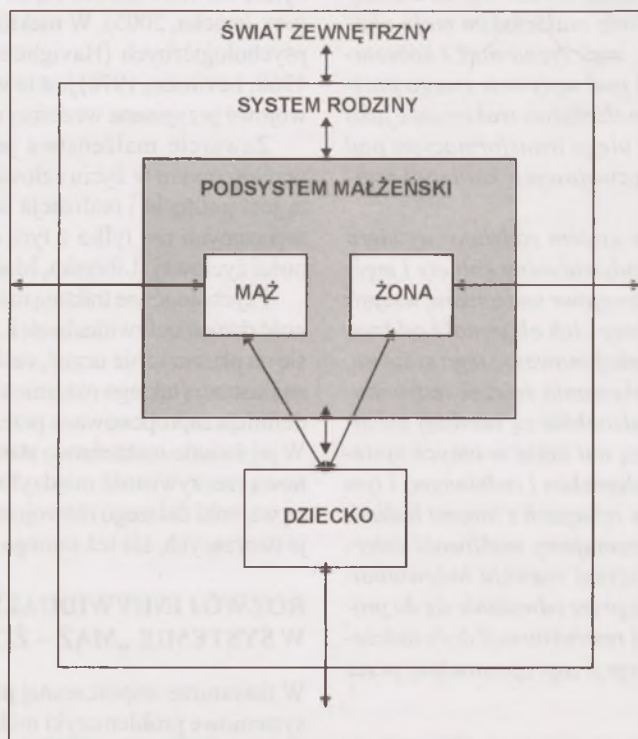
ROZWÓJ INDYWIDUALNY W SYSTEMIE „MĄŻ – ŻONA”

W literaturze współczesnej preferuje się ujęcie systemowe problematyki małżeństwa i rodziny (Braun-Gałkowska, 1992; Ludewig, 1995; Kotlarska-Michalska, 1998; Harwas-Napierała,

2002). Zgodnie z nim rodzina jest systemem otwartym, który stanowi złożoną, zintegrowaną całość charakteryzującą się zorganizowanymi wzorami interakcji przybierającymi raczej cyrkularną niż linearną formę, a małżeństwo jest traktowane jako podsystem funkcjonujący w systemie rodziny (Minuchin, 1988; Tyszkowa, 1990; Liberska, Matuszewska, 2001). W powyższym ujęciu małżeństwo jest czymś więcej niż prostą sumą jednostek tworzących parę. Często małżeństwo jest określane jako załączek rodziny (rys. 1). Jednak zanim małżeństwo rozwinię się w rodzinę, może być traktowane jako odrębny system, który cechuje się właściwościami charakterystycznymi dla wszystkich systemów. I tak: ma ono swoistą budowę wewnętrzną, strukturę regulującą relacje między częściami składowymi a całością, własne cele oraz wykazuje zdolność adaptacji do zmieniających się warunków (por. Ludewig, 1995).

Małżeństwo jako system wypracowuje również własne normy i zasady oraz charakter ko-

munikacji (por. Harwas-Napierała, 2006), a także granice oddzielające je od środowiska społecznego. Jednak pomimo tych granic małżeństwo można uznać za system otwarty, gdyż między nim a otoczeniem zachodzi stała wymiana informacji. Zatem małżeństwo traktowane w kategoriach systemu otwartego ma potencjalne możliwości rozwoju jako odrębny podsystem „mąż – żona” w systemie rodziny. Jednocześnie stwarza także szanse rozwoju indywidualnego męża i żony – i to zarówno w ramach podsystemu małżeńskiego osadzonego w systemie rodzinnym, jak i w systemach pozarodzinnych. W tym ostatnim przypadku możemy mieć do czynienia z wieloma drogami rozwojowymi. Otwartość na świat zewnętrzny stwarza nowe szanse rozwoju indywidualnego, poszerzając i wzbogacając formy aktywności życiowej zarówno kobiety, jak i mężczyzny, ale może też zagrażać rozluźnieniem więzi emocjonalnej w obrębie wspólnoty małżeńskiej, zwiększając prawdopodobieństwo rozejścia się dróg życio-

Rysunek 1. Podsystem małżeński wśród innych systemów

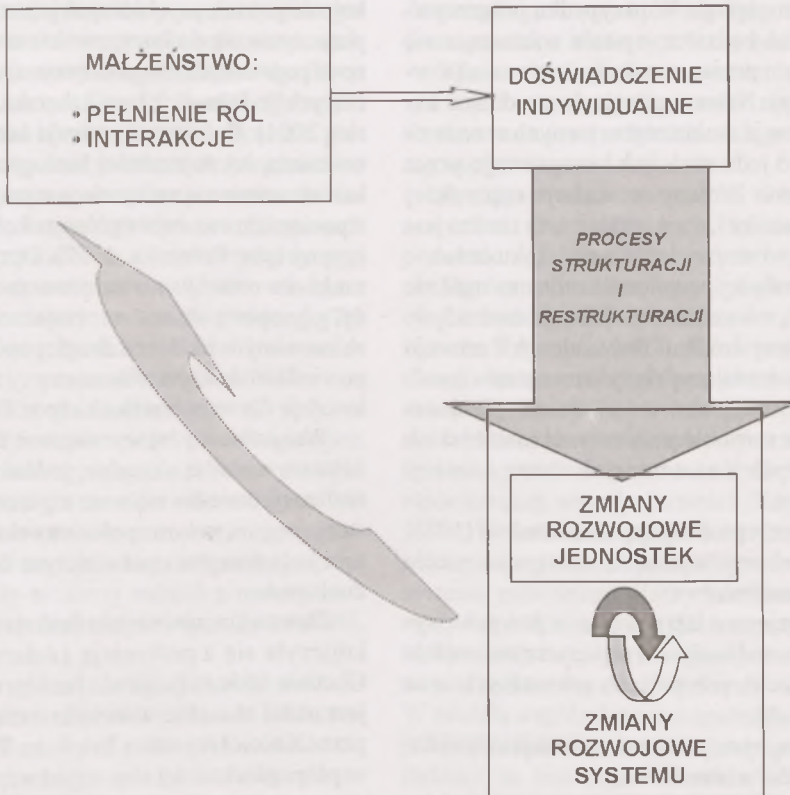
wych małżonków. Pierwsza z wymienionych możliwości stabilizuje podsystem „mąż – żona”, a druga – destabilizuje go, zagrażając utratą jego odrębności i spójności. W obu powyższych wariantach oboje małżonkowie są otwarci na świat zewnętrzny. Odmienną sytuację mamy wtedy, gdy tylko jedno z partnerów cechuje się otwartością wobec środowiska zewnętrznego (systemów pozarodzinnych), a drugie koncentruje się przede wszystkim na systemie małżeńskim, samorealizując się w jego granicach. W tym przypadku dla pierwszego z małżonków małżeństwo funkcjonuje jako systemu otwarty, a dla drugiego – jako system zamknięty. Niekiedy granice systemu „mąż – żona” stają się nadmiernie przepuszczalne, wzory interakcji małżeńskich tracą swą klarowność i niepowtarzalność w porównaniu z innymi systemami. Wspomniane „rozmycie” granic między syste-

mem „mąż – żona” a innymi systemami społecznymi, w których funkcjonują małżonkowie, zagraża utratą odrębności, spójności i swoistości systemu małżeńskiego. W takiej sytuacji jednostki tracą szanse rozwoju poprzez małżeństwo, choć mogą rozwijać się w innych układach społecznych (Moos, Schaefer, 1992; Beisert, 2000; Beisert, Liberska, Matuszewska, 2001).

Jednak zasadniczym przedmiotem naszych rozważań są możliwości rozwoju, jakie może stworzyć system „mąż – żona”.

Powstanie systemu „mąż – żona” wyznacza nowy obszar aktywności dla kobiety i mężczyzny i w związku z tym dostarcza im nowych doświadczeń.

Zgodnie z koncepcją strukturacji i restrukturyzacji doświadczenia (Tyszkowa, 1988, 1990) małżonkowie zdobywają w ten sposób materiał do własnego rozwoju indywidualnego (rys. 2).

Rysunek 2. Rozwój indywidualny małżonków poprzez procesy strukturacji i restrukturyzacji; doświadczenia a zmiany rozwojowe systemu małżeńskiego

Wspólne życie wymaga podjęcia i opanowania nowych ról, wypracowania wspólnych norm i zasad postępowania, uczenia się dzielenia ze współmałżonkiem myślami, emocjami i uczuciami, wypracowania wspólnych celów i planów na przyszłość. Ta specyficzna aktywność małżeńska dostarcza nowych doświadczeń i wymusza restrukturyzację doświadczeń wcześniejszych – co jest istotą rozwoju psychicznego.

Zmiany rozwojowe jednostek w małżeństwie wynikające z aktywności związanej z podjęciem ról w obrębie systemu „mąż – żona” oddziałują zwrotnie na sposób pełnienia tych ról, wzbogacając zarówno cały system, jak i osoby go tworzące. Takie cyrkularne zależności mogą mieć albo walor pozytywny z punktu widzenia dynamiki i kierunków rozwoju jednostek i systemu małżeńskiego, albo negatywne konsekwencje rozwojowe. Jednak niezależnie od charakteru zmian, cyrkularność przyjmuje – naszym zdaniem – formę spirali. W przypadku progresywnych zmian będzie to spirala wznosząca się ku wyższym poziomom funkcjonowania (równoważenia). Natomiast spirala opadająca będzie ilustracją zmian regresywnych w rozwoju zarówno jednostek, jak i tworzonego przez nie systemu. Zmiany te cechuje najczęściej mała dynamika i w związku z tym trudno jest je zaobserwować w krótkim odcinku czasu.

Z powodu tej powolności zmian na ogół nie docenia się roli małżeństwa jako obszaru aktywności będącej źródłem doświadczeń i rozwoju jednostek pozostających w systemie „mąż – żona”.

Zmiany rozwojowe małżonków uwidoczniają się w sposobie pełnienia ról małżeńskich wynikających z zasadniczych celów i funkcji małżeństwa.

Zgodnie z propozycją M. Ziemskiej (1975, 1999) możemy wyróżnić następujące cele i funkcje małżeństwa:

- wzajemne zaspokojenie potrzeb psychicznych małżonków (w pierwszym rzędzie uczuciowych), ich potrzeb seksualnych oraz społecznych;
- wzajemna pomoc w realizacji indywidualnych celów małżonków;
- wspólne dążenie do poprawy warunków materialnych, zagospodarowania się i zabezpieczenie podstaw ekonomicznych rodziny;

- wspólne pragnienie posiadania i wychowania dzieci, przekazania im określonych wartości, własnego dorobku i tradycji kręgu kulturowego małżonków.

Nas interesują funkcje małżeństwa przede wszystkim w pierwszej fazie życia rodziny, czyli do urodzenia pierwszego dziecka. W tej fazie dominują funkcje: emocjonalna, seksualna i ekonomiczna. Pozostałe funkcje małżeństwa ulegają przeobrażeniu i zostają podporządkowane w drugiej fazie zadaniom rodzicielskim (por. Janicka, Niebrzydowski, 1994).

Wielość propozycji dotyczących funkcji małżeństwa świadczy – z jednej strony – o różnorodności kryteriów ich wyróżniania, przyjmowanych przez badaczy tej problematyki. Chociaż z drugiej strony pewne podstawowe funkcje powtarzają się w wielu koncepcjach małżeństwa. Należą do nich funkcje uczuciowo-seksualne i gospodarcze. Wzajemne zaspokojenie potrzeb psychicznych przez małżonków przyczynia się do integrowania związku i stanowi podstawę dalszego rozwoju systemu i tworzących go jednostek (por. Liberska, Matuszewska, 2001). Pomimo iż związki heteroseksualne zależą od dojrzałości biologicznej, to ich kształtowanie się związane jest między innymi z poziomem rozwoju ogólnego kobiety i mężczyzny (por. Porębska, 1997). Optymalne warunki dla rozwoju małżeństwa zachodzą wtedy, gdy opiera się ono na wzajemnym uczuciu skierowanym na dobro drugiej osoby i na odpowiedzialności za własne czyny i ich konsekwencje dla współmałżonka (por. Płopa, 2004).

Wszystkie wyżej wymienione funkcje małżeństwa nadal są aktualne, jednak sposób ich realizacji zmienia się wraz z przemianami historycznymi, w tym społeczno-ekonomicznymi i kulturowymi oraz – na tym tle – indywidualnymi.

Dawniej najważniejsza funkcja małżeństwa kojarzyła się z prokreacją (Adamski, 1982). Obecnie takie rozumienie funkcji małżeństwa jest nadal aktualne w świetle nauki głoszonej przez Kościół rzymsko-katolicki. Duże zasługi w propagowaniu tej idei wśród współczesnych wyznawców wiary ma papież Jan Paweł II. Z funkcją prokreacyjną łączy się funkcja seksualna. Jednak dla wielu współczesnych par

funkcje te są traktowane rozłącznie, co dość skutecznie umożliwia antykoncepcja. Wprawdzie funkcja prokreacyjna nie traci na ważności, ale jej realizacja ulega odroczeniu w czasie (Liberska, 1995). Fakt ten wynika między innymi ze wzrostu ambicji zawodowych kobiet, zmian stylu życia, a niekiedy z trudnej sytuacji ekonomicznej. Dla wielu kobiet kariera zawodowa wysuwa się przed życie rodzinne (Liberska, 2004). Sukces związany z efektywnym funkcjonowaniem w roli zawodowej opóźnia podjęcie roli macierzyńskiej. Poziom wykształcenia kobiety w znaczący sposób oddziałuje na jej przystosowanie się do rodzicielstwa: im jest ono wyższe, tym trudniejsza jest adaptacja (Russell, 1974; Lerner, Hultsch, 1983).

Innym uwarunkowaniem przesunięcia w czasie roli rodzicielskiej, w pierwszym rzędzie macierzyńskiej, jest trudna sytuacja na rynku pracy (Tyszka, 2002). Kobieta, która ma już pracę, nie chce jej stracić z powodu macierzyństwa. Praca zawodowa jest dla kobiet wykształconych przede wszystkim źródłem satysfakcji i szansą na samorealizację. Jednak dla wielu kobiet jest ona sposobem na zdobywanie pieniędzy i zapewnienie poczucia bezpieczeństwa. Obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna blokuje pełną realizację rodzicielstwa. Oboje małżonkowie zmuszeni są do odłożenia decyzji o prokreacji do momentu ustabilizowania się sytuacji zawodowej i materialnej rodziny. Takie przesunięcie środka ciężkości z aktywności rodzinnej na zawodową u małżonków ma charakter mikrozmiian w ich rozwoju indywidualnym. Jeśli wspomniane przesunięcie jest skutkiem świadomej decyzji o odmiennym stylu życia polegającym na ukierunkowaniu na karierę zawodową i skoncentrowaniu się na rozwijaniu więzi emocjonalnej i seksualnej z partnerem, wtedy możemy mówić o makrozmiianach w aktywności jednostek (por. Pietrasiński, 1990).

Sposób realizacji kolejnej funkcji małżeństwa, jaką jest wzajemna pomoc w realizacji celów indywidualnych partnerów, zmienia się zależnie od obranego stylu życia. Jeśli małżonkowie postawią karierę zawodową na szczycie hierarchii wartości, mogą oni wzajemnie się wspierać i wówczas zaobserwujemy postępu-

jącą integrację związku nie tylko na podłożu emocjonalno-seksualnym. Natomiast brak tego wsparcia w realizacji indywidualnych celów uniemożliwia pełną integrację małżonków.

W przeciwieństwie do drugiego, pierwszy sposób funkcjonowania, którego istotą jest wzajemne wspieranie się, czyli tak zwana „miłość wpierająca” (Rostowska, 2003), sprzyja pozytywnym zmianom rozwojowym w obrębie podsystemu „mąż – żona” w systemie rodziny, wpływając na zmiany jednostek w systemach pozarodzinnych.

W małżeństwie funkcjonującym w sposób tradycyjny szanse na wsparcie w realizacji celów indywidualnych ma przede wszystkim mąż. Natomiast żona może oczekiwać wsparcia ze strony męża szczególnie w realizacji celów związanych z życiem rodzinnym. Odmienne obszary aktywności małżonków wyznaczają różne ścieżki ich rozwoju indywidualnego. Żona realizuje się przede wszystkim w roli pani domu, matki, a mąż – w roli zawodowej.

Zdarza się, że partnerzy zamieniają się obszarami dominującej aktywności: mąż zajmuje się domem, a żona – działalnością pozarodzinną, wspierana przez męża.

Funkcjonowanie małżonków w innych obszarach niż nakazuje tradycja, wynika prawdopodobnie ze zmian kulturowych i społeczno-ekonomicznych dokonujących się w cywilizacji Zachodu (por. Straś-Romanowska, 1997; Harwas-Napierała, 2003). Obserwacje poczynione w ostatnich latach przez niektórych badaczy (Tyszka, 2002) wskazują na zwiększanie się liczby par przedkładających model niezależności nad modelami współzależności czy emocjonalnej współzależności (Kagitcibasi, 1996). W modelu niezależności nadrzędną wartością jest autonomia jednostki, a członkowie systemu rodzinnego w swych wyborach i decyzjach go dotyczących (jak na przykład styl wychowania dziecka) kierują się zasadą relatywizmu (tak zwany relatywizm przyzwalający). W modelu współzależności centralną wartością jest świat społeczny, a cele i normy grupy (pary, rodziny) są ważniejsze od celów indywidualnych. Jest on charakterystyczny dla kultur kolektywistycznych. W modelu współzależności emocjonalnej (specyficznym dla kultur wspól-

notowych) naczelną wartość stanowią harmonijne relacje międzyludzkie i więzi międzygeneracyjne. Wspomniana zmiana jest interpretowana jako przejaw konwergencji modeli tradycyjnych dla naszej kultury (w pierwszym rzędzie: modelu współzależności emocjonalnej) ku modelowi „Świata Zachodniego”, czyli ku modelowi niezależności (Harwas-Napierała, 2003; Tyszka, 2002). Pociąga ona za sobą daleko idące przekształcenia zarówno w systemie małżeńskim, jak i szerszym systemie rodzinnym, które wzbudzają niepokój specjalistów zajmujących się rozwojem człowieka (Harwas-Napierała, 2001).

W klasycznej koncepcji małżeństwa zależność społeczna kobiety najpierw od ojca, a potem od męża sprawiała, że znajdowała się ona przez całe życie w sytuacji osoby nieletniej (Taranowicz, 1991).

Współczesny model małżeństwa nie jest tak jednoznaczny jak niegdyś. Nakazy roli określające charakter interakcji małżeńskich są mniej ustrukturyowane i wskazują jedynie na ogólne zasady współżycia partnerów, główne cele i wartości małżeństwa. Sposób pełnienia ról małżeńskich zależy od twórczej inwencji i dojrzałości partnerów. W pierwszej fazie trwania związku małżonkowie ustalają zakres obowiązków i sposób ich pełnienia. Uczą się, jak pogodzić pracę zawodową z obowiązkami domowymi, ustalają, kto będzie zarządzał pieniędzmi, wypracowują sposób spędzania czasu wolnego, stosunki z rodziną, z przyjaciółmi. W tej fazie para decyduje o następnych etapach rozwoju rodziny.

W procesie wzajemnego dostosowywania się małżonków kształtuje się określony model małżeństwa. W literaturze przedmiotu, obok tradycyjnego modelu, wymienia się model małżeństwa partnerskiego (Witczak, 1984, 1984a; Taranowicz, 1991). Model ten cechuje się specyficznym podziałem obowiązków domowych i rodzinnych. U jego podstaw leży egalitaryzm, odwzajemniona miłość i szacunek. W małżeństwie partnerskim podział obowiązków jest adekwatny do możliwości każdego z małżonków, dzięki czemu uzyskują oni szansę indywidualnego rozwoju. Pozostaje on także pod wpływem specyficznych wymogów zawodów wykonywanych przez małżonków. Do zawodów

silnie modyfikujących system „mąż – żona” można zaliczyć m.in. zawód policjanta, żołnierza zawodowego, marynarza, dyplomaty, artysty (Płopa, 1993). Narażając małżonków na specyficzny stres związany czy to z zagrożeniem zdrowia lub życia jednego z nich, czy to z rozłąką, w wyraźny sposób przyczyniają się do przekształceń modelu małżeństwa, w kierunku ograniczenia częstości i nasilenia intensywności komunikacji.

Trawińska (1977) wskazuje na niebezpieczeństwo wynikające z oczekiwania od małżeństwa egalitaryzmu emocjonalnego. Przy zachowaniu równości praw partnerów oczekiwania związane z zaspokojeniem ich potrzeb uczuciowo-erotycznych mogą być inne, mogą różnić się siłą, częstotliwością czy też sposobem przejawiania.

Rozwój indywidualny będzie polegać, w tym przypadku, na umiejętności zaakceptowania odmienności potrzeb partnera/partnerki oraz oczekiwań dotyczących sposobu ich realizacji. Deformacje rozwojowe związane z rozbudowywaniem się struktury „ja”, z koncentracją na celach osobistych przez jednego lub obu małżonków, prowadząc do konfliktów małżeńskich, mogą stać się źródłem negatywnych doświadczeń związanych z tym obszarem życia. W ten sposób przyczyniają się zarówno do wypaczenia toru rozwoju indywidualnego kobiety i mężczyzny, jak i do zaburzeń w funkcjonowaniu systemu małżeńskiego (por. Porębska, 1997, Beisert, 2000). W wariantcie bardziej optymistycznym – proces ciągłej strukturacji i restrukturacji doświadczenia, w tym doświadczenia związanego z konfliktami małżeńskimi, tworzy podstawę rozwoju indywidualnego kobiety i mężczyzny – jednak przebiegającego już poza systemem małżeńskim, który najczęściej przestaje istnieć (por. Tyszkowa, 1990; Moos, Schaefer, 1992).

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU KOBIETY I MĘŻCZYZNY WE WSPÓŁCZESNYCH ROLACH MAŁŻEŃSKICH

Zgodnie z wcześniejszymi rozważaniami, współczesne małżeństwo różni się w sposób zasadniczy od tradycyjnego, ale ciągle nie usta-

liła się jego struktura, relacje między partnerami ani zajmowane przez nich pozycje (por. Nave-Herz, 2002).

Przede wszystkim zmieniła się pozycja kobiety, która dzięki pracy zawodowej ma większy udział w realizacji funkcji ekonomicznej małżeństwa. Uzyskanie niezależności ekonomicznej przez kobietę zmniejsza jej wieloaspektową zależność od mężczyzny. Dotyczy to m.in. decyzji o prokreacji czy podziału obowiązków związanych z prowadzeniem domu, z wydatkami itp. Pomimo tych zmian nadal na kobiecie ciąży więcej obowiązków rodzinnych (Hawkins, Roberts, 1992). Udział męża w różnych rodzajach aktywności domowej nie jest symetryczny w stosunku do wkładu żony (Brayfield, 1992). Często mężczyzna ogranicza się do wykonywania cięższych prac, takich jak: malowanie mieszkania, przesuwanie mebli i prac bardzo lekkich: wyrzucanie śmieci czy wyprowadzanie psa na spacer (Matuszewska, 1993, 1994). Jednak współcześnie obserwujemy wzrost zainteresowania i zaangażowania mężczyzn w prowadzenie domu, w szczególności w wychowanie dziecka i to nawet kosztem aktywności zawodowej, społeczno-politycznej czy rekreacji.

Nadal niejasne są współczesne przepisy ról dla żony i męża. Utrzymujące się pomieszanie ról wynika często z niewłaściwego rozumienia równości i komplementarności w sferach aktywności rodzinnej.

Zjawiskiem niepokojącym jest tendencja do maskulinizacji kobiety wynikająca z jej dążenia do zrównania się z funkcjonowaniem mężczyzny w płaszczyźnie ekonomicznej, społeczno-politycznej oraz seksualnej (Adamski, 1982). Takie zachowania kobiet są niezgodne z ich konstrukcją psychofizyczną i jako takie mogą pociągnąć za sobą negatywne skutki w sposobie pełnienia podejmowanych ról, a w szerszej perspektywie – obniżenie jakości małżeństwa i satysfakcji życiowej.

Z kolei u mężczyzn obserwuje się tendencję do ich feminizacji. Podejmują oni coraz częściej takie rodzaje aktywności, które nasza tradycja kulturowa rezerwowała dla kobiet. Przykładem takiego działania jest robienie zakupów, pranie, sprząatanie, pieczenie ciast itp.

Sposób pełnienia ról małżeńskich wiąże się z problemem płci psychologicznej (Mandal 2000; Miluska, 2001; Wojciszke, 2002). W świetle wyników niektórych badań trwałość małżeństwa zapewnia raczej androgynia mężczyzny, albowiem pozwala ona mężowi i żonie doświadczać wzajemnej bliskości i czułości i jest dobrą podstawą do podejmowania zadań przypisywanych mężowi w tradycyjnie pojmowanym małżeństwie (Antill, 1983, za: Miluska, 2001). Jednak kobiety mężczyzna, jako cechujący się dużą ekspresyjnością, dostarcza swojej wybrance wielu wyrazów miłości, dając jej poczucie szczęścia małżeńskiego – a to może równoważyć pewne modyfikacje w sposobie podziału i realizacji zadań związanych z obszarem małżeństwa. Jest on w stanie nawiązać silniejszą więź emocjonalną z dzieckiem i czerpać więcej radości z opieki nad nim, mocniej też angażuje się w zaspokajanie potrzeb swego dziecka/dzieci (por. Geary, 2000; Bielawska-Batorowicz i in., 2002) i tym samym znacząco wspomaga kobietę w wypełnianiu zadań opiekuńczo-wychowawczych. W ten sposób ułatwia swej partnerce spełnienie się także w innych obszarach aktywności niż małżeńska i rodzinna.

Zamiana ról małżeńskich, interpretowana niekiedy jako walka ze stereotypami, jest coraz częściej obecna w reklamach, które próbują narzucić społeczeństwu określony model zachowań kobiety i mężczyzny niezgodny z tradycją, a często też niezgodny z konstrukcją psychofizyczną właściwą danej płci (por. Brodie, 1997; Blackmore, 2000).

Ten sposób oddziaływań kultury masowej może ułatwić wielu małżeństwom wypracowanie takiego modelu funkcjonowania, w którym partnerstwo rozumiane jest w sposób niewłaściwy – jako zamiana ról albo ich wymiennosc stała lub cykliczna. Biernie uczestnictwo w kulturze masowej może też przyczynić się do osłabienia i ograniczenia komunikacji między małżonkami będącej przecież podstawą funkcjonowania systemu małżeńskiego (por. Kotlarska-Michalska, 2001).

Inny aspekt wpływu sytuacji społeczno-ekonomicznej i przekształceń kulturowych dotyczy translokacji czasowej podejmowania ról i za-

dań rodzinnych, w tym małżeńskich, przez kobiety i mężczyzn. W ostatnim okresie uchwyciono nie tylko – już sygnalizowaną – tendencję do opóźniania momentu ich podejmowania, lecz również tendencję do redukcji ich bogactwa (na przykład rezygnacja z prokreacji, z opieki i wychowania dziecka/dzieci) (Liberska, 2004).

Reasumując, jakościowe zmiany modelu małżeństwa są nieuniknioną konsekwencją przemian społeczno-ekonomicznych i kulturowych. Partnerstwo małżeńskie nie jest jeszcze w pełni wykrystalizowane, a uwzględniając dynamikę zmian na poziomie makrosystemu, nie możemy z całą pewnością stwierdzić, że kiedykolwiek do tego dojdzie. Takie poszukiwanie idealnego modelu małżeńskiego prowa-

dzi do zmian rozwojowych jednostek i tworzonego przez nie systemu.

Subiektywizm pojęcia małżeństwa idealnego decyduje o swoistości i niepowtarzalności każdego systemu małżeńskiego i jego składowych. Wyobrażenia i przekonania na temat małżeństwa własnego i małżeństwa idealnego, jak i oczekiwania wobec nich – jako komponenty struktur psychicznych podlegających procesom strukturalizacji i restrukturalizacji – odgrywają istotną rolę w genezie i rozwoju jednostek, i tym samym w rozwoju systemów przez nie tworzonych. Stanowi to o bogactwie i różnorodności dróg życiowych. I na tym między innymi polega trud rozwoju w małżeństwie i rozwój poprzez małżeństwo.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski F. (1982), *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa: PWN.
- Beisert M. (2000), *Rozwód. Proces radzenia sobie z kryzysem*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji HUMANIORA.
- Beisert M., Liberska H., Matuszewska M. (2001), Od konfliktu do rozwodu [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość-konflikt*, 171–188. Poznań: Wydawnictwo HUMANIORA.
- Bielawska-Batorowicz E., Błaszczuk B., Fijak S., Kostrzewa K., Olesienkiewicz D., Pabich D., Przedborska A. (2002), Kształtowanie się więzi emocjonalnej ojca z dzieckiem w okresie ciąży i po porodzie. *Psychologia Rozwojowa*, t. 7, 2, 61–69.
- Blackmore S. (2000), Siła memów. *Świat Nauki*, Grudzień, 50–60.
- Braun-Gałkowska M. (1992), *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Brayfield A.A. (1992), Employment resources and housework in Canada. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 1, 19–30.
- Brodie R. (1997), *Wirusy umysłu*. Łódź: Ravi.
- Erikson E.H. (1968), *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Geary D.C. (2000), Evolution and proximate expression of human paternal investment. *Psychological Bulletin*, 126, 55–77.
- Harwas-Napierała B. (2001), Modele ról płciowych i ich psychologiczne konsekwencje dla małżeństwa i rodziny [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość-konflikt*, 75–97. Poznań: Wydawnictwo HUMANIORA.
- Harwas-Napierała B. (2002), Wykorzystywanie wiedzy psychologicznej o rozwoju człowieka w odniesieniu do rodziny [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Wiedza z psychologii rozwoju człowieka w praktyce psychologicznej*, 69–112. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Harwas-Napierała B. (2003), Zmiany w funkcjonowaniu rodziny i ich konsekwencje dla rozwoju rodziców [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, 11–23. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Harwas-Napierała B. (2006), *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Havighurst R.J. (1981), *Developmental tasks and education*. New York: Longmans, Green.

- Hawkins A.J., Roberts T.A. (1992), Designing a primary intervention to help dual-earner couples share housework and child care, *Family Relations*, 41, 2, 169–177.
- Janicka I., Niebrzydowski L. (1994), *Psychologia małżeństwa*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janicka I. (2005), Wpływ stażu związków nieformalnych na poziom ich integracji. *Psychologia Rozwojowa*, 10, 4, 105–113.
- Kagitcibasi C. (1996), *Family and Human Development Across Cultures*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kotlarska-Michalska A. (1998), Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. X, 49–66.
- Kotlarska-Michalska A. (2001), Poczucie osamotnienia w małżeństwie [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość-konflikt*, 155–171. Poznań: Wydawnictwo HUMANIORA.
- Levinson D.H. i in. (1978), *The seasons of man's life*. New York: Knopf.
- Lerner R.M., Hultsch D.F. (1983), *Human development. A life span perspective*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Liberska H. (1995), Wyobrażenia perspektyw życiowych młodzieży. Zagrożenia dla przyszłości osobistej i świata [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, 229–247. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Liberska H. (2004), *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Liberska H., Matuszewska M. (2001), Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania małżeństwa [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość-konflikt*. Poznań: Wydawnictwo HUMANIORA.
- Ludewig K. (1995), *Terapia systemowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Mandal E. (2000), *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Matuszewska M. (1993), Zmiany rozwojowe młodych dorosłych w kontekście pełnienia społecznych ról rodzinnych. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, t. 1, 1, 49–60.
- Matuszewska M. (1994), Aktywność rodzinna a doświadczenie indywidualne młodych dorosłych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. VI, 101–116.
- Miluska J. (2001), Rola płci w sposobie funkcjonowania małżeństwa i rodziny [w:] H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Małżeństwo: męskość-kobiecość, miłość-konflikt*, 47–74. Poznań: Wydawnictwo HUMANIORA.
- Minuchin S. (1975), *Families and Family Therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Moos R.H., Schaefer J.A. (1992), Life Crises and Personal Growth [w:] B.N. Carpenter (red.), *Personal Coping. Theory, Research, and Application*, 149–198. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Nave-Herz R. (red.) (2002), *Kontinuität und Wandel der Familie in Deutschland*. Stuttgart: Enke.
- Pietrasiniński Z. (1990), *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: WP.
- Płopa M. (1993), Z badań nad neurotyzmem marynarzy w warunkach rejsu dalekomorskiego. *Roczniki Socjologii Morskiej*, 7, 69–97.
- Płopa M. (2004), *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo EUH-E.
- Porębska M. (1997), Aspekt społeczny rozwoju człowieka [w:] J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.), *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*, 9–16. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Straś-Romanowska M. (1997), Kulturowe wyznaczniki rozwoju osobowości [w:] J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka (red.), *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*, 17–27. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rostowska T. (2003), *Rodzina jako grupa wsparcia społecznego*. Referat wygłoszony podczas XII OKPR, Kraków, 5–8 czerwca 2003.
- Russell C.S. (1974), Transition to parenthood: Problems and gratifications. *Journal of Marriage and Family*, 36, 294–302.
- Taranowicz I. (1991), Małżeństwo partnerskie – mit czy rzeczywistość. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. III, 227–244.

- Trawińska M. (1977), *Bariery małżeńskiego sukcesu*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Tyszka Z. (2002), *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tyszkowa M. (1988), Rozwój psychiczny jednostki jako proces strukturalizacji i restrukturalizacji doświadczenia [w:] M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, 44–79. Warszawa: PWN.
- Tyszkowa M. (1990), Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. Paradygmat teoretyczny badań [w:] M. Tyszkowa (red.), *Rodzina a rozwój jednostki*, 13–40. Poznań: Nakładem CPBP 09.02.
- Witczak J. (1984), Partnerstwo w małżeństwie. Cz. 1. *Problemy Rodziny*, 4, 26–31.
- Witczak J. (1984a), Partnerstwo w małżeństwie. Cz. 2. *Problemy Rodziny*, 5, 3–8.
- Wojciszke B. (2002), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenia na różnice*. Gdańsk: GWP.
- Ziemska M. (1975), *Rodzina a osobowość*. Warszawa: WP.
- Ziemska M. (1999), Zmiany w relacjach małżeńskich w cyklu życia rodziny [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, 44–57. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.